

Kant’ın Ahlak Felsefesi’nde Bireyin Rolü

Sümeyye Topakkaya Uçkun¹

ORCID: 0000-0002-8079-3674

DOI: 10.55256/TEMASA.1725473

Öz

Kaynağı alışkanlık olan eylemler, bizlere eylemlerimizi sorgulatma amacı gütmeyiz. Bu durum, istek ve eylemlerimizi gözden geçirmenin karşılığı olarak fayda ve haz çıktılı eylemlerde bulunma alışkanlığıdır. Bu durumda niyetlerimize odaklanmak yerine, eylemlerimizden çıkar sağlamayı düşünür ve sonucu bizleri mutluluğa taşıyacak eylemlerde bulunmak isteriz. Böyle bir hareket tarzı bizi gerçek bir istemeden, daha doğrusu ‘insani’ bir istemeden uzaklaştırmış olur. İnsan varlığına yakışan isteme, Kant’ın deyimiyle ‘iyi isteme’, hayat yolundaki ye-gâne amaç ve pusuladır. Kant’ın saf pratik alanı temellendirme çabası bu bağlamda değer kazanmaktadır. İnsan kendi özüne uygun bir yaşam sürmelidir bu da ancak evrensel bir yasa ile mümkün hale gelir. İnsanın kendi varlığına yakışır bir hayat sürmesi; kendi özünde saklı bulunan değeri öğrenmeye başlaması ve bu değeri hayatında sürdürmesiyle olanaklı hale gelir. Bu insani değer Kant’a göre hali hazırda sahip olduğumuz ve varoluşumuzda bulunan onurdur. ‘İnsan’ olmamızdan açığa çıkacak, yani bilinebilir hale gelecek bu özsel değer bütün insanlarda ortak olarak bulunur ve bu ortaklık, Kant’ın evrensel ahlak yasasının temelini oluşturur. İşte iyi isteme, bu ortaklığı sağlayacak olan bir buyruktur; çünkü iyi isteme insan onuruna en uygun olan istemedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, İyi İsteme, Eylem, Değer, Yasa, Yaşam.

Person’s Role in Kant’s Moral Philosophy

Abstract

Actions whose source is habitual are not intended to make us question our actions. This is a habit of taking in actions with benefits and pleasures as opposed to reviewing our wishes and actions. In the case, instead of focusing on our intentions, we want to take advantage of our actions and take actions that will lead us to happiness. Such a way of action would have taken us away from a real will, or rather a human will. That is will that befits human existence, in Kant’s words ‘good will’, is the only purpose and compass in the way of life. Kant’s effort to base pure practical reason is worthed in this context. A person must live a life that corresponds to his own essence, which is only possible through a universal law. It becomes possible for a person to live a life worthy of his own existence; to begin to learn the worth hidden in his own essence and to continue his life with awareness of this worth. According to Kant, this human worth is a honour, we already have and based in our existence. This essential worth, which will be revealed from our being ‘human’, that is, become known, is common to all people, and this partnership forms the basis of Kant’s universal law of morality. Good will is a command that will ensure this community; because the good will the most appropriate will of human honour.

Keywords: Person, Good Will, Action, Worth, Law, Life.

¹ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. selltopakkaya@gmail.com

Giriş

Kant eylemin kendisini değil, o eylemin meydana gelmesini sağlayan etkiyi sorgular. Her eylemin arkasında onu meydana getiren bir istek bulunur. Kant'ın ilgilendiği şey eylemdeki istek değil, eylemin arkasındaki ilkedir. Kant bu nedenle “ilkesiz” yani kuralsız eylemi bir kenara koyar ve bütün insanları ortak bir istemede birleştirir. Kant bu ortak istemenin ilkesine *iyi isteme* adını verir. İyi isteme diğer istemelerden farklı olarak belirli bir özellik taşır. “Ahlaklılık, belirli bir özellik taşıyan bir istemeye sahip olmaktır. Ahlaklılık “iyi”yi istemektir.”² İyi isteme’yi diğer istemelerden farklı kılan özelliklerin başında, ilkesiz istemelerden farklı oluşu gelir: “Kant’ın ahlak felsefesinde iynin ne olduğu sorusu mutlak anlamda iyiyi kapsamakta, iynin insanlar arasındaki ilişkilerde geçerli izafi değeri kastedilmemektedir”.³ Kant’ın eylemsel ilkesinin amacı kişisel çıkarların önüne geçmek ve oluşabilecek kaosları önlemektir. Kant’a göre insanın özüne yakışır bir tavır sergilemesi ancak ‘iyi’ istemesi ile olanaklı hale gelir. “İyi isteme (*guteWille*), (...) kendi başına ele alındığında, onun herhangi bir eğilimin, hatta isterseniz bütün eğilimlerin topunun birden, lehine gerçekleştirebileceği herşeyden, karşılaştırılamayacak kadar daha yüksek değer verilmelidir.”⁴ Hiçbir haz ve fayda -ne denli güçlü olursa olsun-onun değerine etki etmeye ve onu alçaltmaya yetmez. O tek başına bir değerdir; değer verilmesini veya ortaya çıkarılmasını, yani kanıtlanmasını beklemey; çünkü böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. “Bu Kant’ın ahlaki değer kavrayışıdır: Tam bir iyi istenç, kişilerin ve onların akıl sahibi ve rasyonel varlıklar olarak kişiliklerinin (ancak tamamlanmış olmayan) en yüksek iyiliğidir.”⁵

İyi isteme, bir anda zuhur eden ve yine bir anda sönen anlık bir durum değildir. İyi isteme, ilk olarak öznel bir *maxim* olarak başlar ve genel bir ahlak yasası olmaya doğru bir dönüşüm yaşar. Örneğin, bir kimsenin herkes tarafından beğenilmek için ün kazanmak istemesi bu eylemin *maxim*idir. Fakat bir *maxim*, herkes için geçerli bir yasa haline getirilebilir. Böylece *maxim* insanın düşünce ve isteklerinden, insanlar arasında geçerli olabilecek niyet ve isteklere yükselebilir.⁶ Kant ahlak yasasına uzanan yolu pratik aklın empirik alanından başlatır. Empirik pratik akıl rasyonel çıkarımlarda bulunduğumuz olaylar içerisinde kendimizi öncelediğimiz alandır. Kişisel çıkar ve önceliğimizi düşündüğümüzde eylemimize aracı nedenler sokmuş oluruz. Eylemlerimiz böyle durumlarda birtakım koşullara bağlanmış olur. ‘X hamlesini yaparsam zengin olurum’ örneğindeki gibi eylemin hep bir koşulu ve yüklemi vardır. Bu özelliği o eyleme katan buyruk ‘hipotetik buyruk’ (koşullu buyruk) tur. “Bu gibi durumlarda, insandan, akıl adına ‘akıllıca’ davranması istenir. Bu akıl, teknik pratik akıldır; salt pratik akıl değil. Burada, ‘tutumlu yaşamak’, ‘akıllıca’, ‘düşünceli’ bir davranışla, mutlu olmak ya da mutsuz olmak için bir araç kullanılmaktadır. Burada iradeyi yöneten akıl yarar ve çıkarın hizmetindedir; salt pratik akıl değildir; çünkü bağlıdır, kendiliğinden davranmaz.”⁷ Salt pratik akıldan kaynaklanan isteme ise, kategorik buyruktur ve koşulsuz bir eylem gerçekleştirmemizi buyurur. Buradaki koşulsuzluk, çıkarsızlık anlamı taşısa da yine de tam anlamıyla empirik pratik akıldan uç bir noktada değildir. Koşulsuz buyruklarda da rasyonel çıkarımlar bulunur; fakat buradaki fark, rasyonelliğin saf pratik aklın buyruğunun yegâne amacını oluşturmuyor oluşudur. Buradaki önemli nokta şudur: Saf pratik aklın yasaları empirik pratik akıl ile ters düşmez; çünkü kategorik yasalar herkes için buyurur ve herkes içindir. Ahlak yasası herkes için buyururken bunu yine insan varlığının huzuru ve refahı için yapar. Bu refah toplum içindeki bireyleri aynı oranda etkiler; çünkü burada insanlar arasında bir aynılık durumu vardır. Bu aynı olma durumu insan varlığının yüceliğinden, onurlu ve saygın bir varlık olmasından kaynaklanır ve onurlu olan insan kendine yakışanı yapmalıdır; yani varlığının yüceliğinin farkında olarak eylemelidir ve ancak böyle bir eylem, iynin kendisinden kaynaklanan bir eylem olacaktır. İyi isteme bu anlamda evrenseldir. İnsan varlığına yakışan bir şey olarak ‘iyi’, sonradan bulunmuş ya da keşfedilmiş bir şey değildir. Bizzat insanın mayasında bulunan bir şeydir. Bu anlamda yapılması gereken, kendi varlığımızın sırrını keşfetmektir. Kant’ın pratik felsefe alanında amaçladığı şey de tam da burada anlamlı hale gelir: Kant, insanlarda

² E. Efe Çakmak, “Kant, Etik ve Ahlak Üzerine, İonna Kuçuradi’yle Söyleşi,” *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Kant* 41-42, (2005): 238.

³ A. Topakkaya ve E. Erman Rutli, *Kant’tan Hegel’e Alman İdealizmi* (Ankara: Fol Yayınları, 2021), 60.

⁴ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002), 9.

⁵ John Rawls, “Kant’ın Ahlak Felsefesinin İzlekleri,” *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Kant* 41-42, (2005): 253.

⁶ Heinz Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 124.

⁷ Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, 119-120.

ortak olan bu yüceliğin, yine insanlar tarafından fark edilmesini ve bütün insanların bu bilinçle hareket etmesi gerektiğini belirtir. Eğer bu ortaklık kazanılırsa insanlar kendi onurlarına yakışır davranmış olur ve bunun yanında diğer insanların onurlu oluşlarına da sahip çıkmış olur. Böylece amaçlanan ortaklığa ulaşılmış ve insanın egemen olduğu bir toplum yaratılmış olur.

“Bütün ahlâk araştırmalarının en üst sınırı işte buradadır; bunu belirlemek de yalnızca şu kadarı için bile: aklın, bir yandan en üst hareket nedeni ve kavranılır ama deneysel bir ilgiyi duyular dünyasında aramamasını, diğer yandan ise düşünülür dünya adı altında kendisi için boş olan aşkın kavramlar uzamında, uçamadan güçsüzce kanatlarını çırpıp durmamasını, hayal kuruntuları arasında kendini yitirmemesini sağladığı için bile çok önemlidir. Bunun dışında, tüm düşünce varlıklarından oluşan bir bütün olarak —bizim de akıl sahibi varlıklar olarak (diğer yandan aynı zamanda duyular dünyasının üyeleri olsak da) ait olduğumuz— saf bir anlama yetisi dünyası idesi, bütün bilgi onun sınırlarında son bulsa bile, akla dayanan bir inanç için her zaman yararlı ve olmasına izin verilen bir ide olarak kalır; özgürlük maksimlerine göre, doğa yasalarıymış gibi, dikkatle davrandığımız zaman üyesi olarak ancak ait olduğumuz genel bir kendi başına amaçlar krallığının soylu ideali aracılığıyla, ahlâk yasasına canlı canlı bir ilgi duymamızı sağlar.”⁸

Bu canlılığın üyesi olmak bireysel olarak insanın kendine yapacağı bir iyilik olmakla birlikte, bireyselliğinin bu canlılığa katmış olduğu iyilikte önemlidir. Hepimiz ayrı ayrı bu soylu idealin bir parçasıyız ve hepimiz bir bütünlüğü temsil ettiğimizden, bu ideali hepimizin aynı anda istemesi ve yürürlüğe koyması gerekir. Bundan dolayı sadece bir kişinin bile bu idealden yoksun olması amaçlar krallığının oluşumuna bir tehdit unsuru oluşturur. Bu amaç her ne kadar bir bütünlüğü temsil etse de bu bütünlüğü sağlayan ayrı ayrı bireysel niyetlerdir. Bu yazının da amacı bu bireyselliğin önemini göstermek ve kurulacak olan ideal sistemde kendi sorumluluğumuzu almanın bu sisteme olan katkısı ahlak yasası içerisinde değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması gereken kavram Kant ahlak felsefesinin temel hareket noktası olan “iyi isteme” kavramıdır; zira ahlak yasasının yolunu açan veya ahlak yasasını mümkün kılan şey bu kavramdan başkası değildir.

1. İyi İsteme: Ahlak Yasası’na Giden Yol

Ahlak yasasını oluşturan ‘iyi’ kavramını anlayabilmemiz için öncelikle saf pratik aklın, empirik pratik akla olan önceliğini bilmemiz gerekir.

“Bütün buyruklar bir “gerek”le dile getirilirler, bununla da aklın nesnel bir yasasının, öznel yapısı bakımından bu yasa tarafından zorunlu olarak belirlenmeyen bir istemeye bağlantısına (bir zorlamaya) işaret eder. Bir şeyin yapılmasının ya da yapılmamasının iyi olacağını söylerler; ama bunu, yapılmasının iyi olacağı ona gösterildiği için bunu her zaman yapmayan bir istemeye söylerler. Pratik iyi ise, aklın tasarımlarıyla, dolayısıyla öznel nedenlerle değil, nesnel, yani her akıl sahibi varlıklar için böyle bir varlık olarak geçerli olan nedenlerle istemeyi belirleyen şeydir. Bu iyi, herkes için geçerli olan aklın ilkesi olarak değil, duyular aracılığıyla yalnızca şunun ya da bunun için geçerliliklerini koruyan sırf öznel nedenler olarak istemeyi etkileyen hoş olandan ayrılır.”⁹

Eylemlerimizi bir amaç uğruna yapmak ile hiçbir koşul gütmenden eyleme geçmek arasında büyük bir fark vardır. Saf pratik akıl, koşulsuz buyruklar (kategorik imperatif) içerir. Bu koşulsuz buyruklar aynı zamanda zorunlu ve genel yasalardır. Zorunludur çünkü kategoriktir; genele hitap eder çünkü ‘akıl sahibi’ herkes bu zorunlu bulunuşa sahiptir. “(..) Kişi, istemelerinin nedenselliğine özgürlük yükleyen akıl sahibi varlıkların en üst pratik yasası olarak ahlâk yasasının, yalnızca olabilirliğini değil, aynı zamanda tam zorunluluğunu kavrayabilir; çünkü bu iki kavram birbirlerine o kadar ayrılmazcasına bağlıdır ki, pratik özgürlük aynı zamanda istemenin ahlâk yasası dışında herşeyden bağımsızlığı olarak da tanımlanabilir.”¹⁰ Saf pratik akıl, doğa yasalarındaki nedensellik ile açıklayamayız. Pratik aklın düşünme nesneleri akla aittir. “Deneyimi aşan nesne, akledilir olandır (intelligibel) ve sadece (deneyimden tümüyle bağımsız) saf düşünme fiili aracılığıyla idrak edilmiş (terkip edilmiş) nesne olabilir.”¹¹ Dolayısıyla aklın nesnesi

⁸ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 81-82.

⁹ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 29-30.

¹⁰ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsün Akatlı. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994), 102-103.

¹¹ H. Bülent Gözkan, *Kant’ın Şemsiyesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 209.

olan özgürlük ideası deneyimden tümüyle bağımsız olarak aklın zorunlu kullanımıdır. “Bu sebeple, aklın düşünme malzemesi ancak ideal olan ve parçaları cinsinden idrak edilemeyecek olandır; aklın hiçbir koşula tabi olamayacak kendinde-şeyi (noumenayı) düşünmesi de ancak bu anlamdadır.”¹²

Seçim yapabilmemize olanak tanıyan özgürlük hakkımızın varlığı pratik akli kanıtlar niteliktedir. Özgürlüğe atfedilen nedensellik onun yasaya uygun oluşundan kaynaklanır: “Ahlak yasasının formel -Aristoteles’in ifadesiyle *typos*- olması, bir eyleme biçimini/tarzını dile getirmesi demektir: belirli nitelikteki öznel isteme ilkelerine dayanarak eyleme biçimini.”¹³ Böylece bu eyleme biçimine yani *pratik buyruğa* uygun davranmak, ahlaklılığın ölçütü haline gelir. Kant, şimdiye kadar benimsenen özgürlük anlayışımızı bambaşka bir noktaya taşımıştır. Özgürlük, istediğimiz gibi davranma hakkını bize veren bir yöntem ya da ayrıcalık değildir. Özgürlük kural tanımamazlıkla asla bağdaştırılmamalıdır. Gerçek özgürlük, ahlak yasasına olan bağlılığı ile kendini açığa çıkarır. “İnsan doğa yasalarının dışına çıkıp özgür eyleyebilme olanağını taşıyan tek varlık olduğu için ahlaklı olabilen tek varlıktır. İnsan özgür olmadıkça hiçbir ahlaksallık mümkün değildir.”¹⁴ Tam da bu noktada ahlak yasası fikrine kaynaklık eden ve aynı zamanda bu yasanın hem dayanağı hem de amacı olarak gözüken özgürlük kavramına daha yakından bakmak yerinde olur.

2. Ahlak Yasası'nın İdesi: Özgürlük

Saf aklın kategorileri dışında kalan özgürlük kavramı, saf pratik aklın yasa yapmasını sağlayan yetidir. Açıklanamaz oluşu ve aklın pratik tarafında yer alışı bundandır. Özgürlük bir eylemin çıktısı değildir, o eylemi hayata geçirmemizi sağlayan yetidir. Her ne kadar eylemlerimizle kendisini görünür kılsa da özgürlük bir sonuçtan çok, saf pratik aklın *a priori* bir yetisidir.

“Akıl sahibi, dolayısıyla düşünülür dünyaya ait bir varlık olarak İnsan, kendi istemesinin nedenselliğini, özgürlük idesi olmadan hiç düşünemez; çünkü duyular dünyasının belirleyici nedenlerinden bağımsız olma (aklın, kendisine hep yüklemesi gereken bu bağımsızlık) özgürlüktür. Şimdi özgürlük idesine özerklik kavramı, buna da ahlâklılığın genel ilkesi ayrılmazcasına bağlıdır; bu ilke de, doğa yasasının bütün görünüşlerin temelinde bulunması gibi, akıl sahibi varlıkların bütün eylemlerinin idesinin temelinde bulunur.”¹⁵

Görüldüğü gibi Kant, özgürlük idesinin kanıtlanamayacağını çünkü bu idenin aklın teorik yasalarından farklı olarak, doğa yasaları ile açıklanamayacağını belirtir. Bu açıklamayı da insanın bilme şekline dayandırır: “Çünkü insan kendisini -bu sözü kullanmada bir sakınca yoksa- yaratmadığından ve kendi kavramını *a priori* değil, deneysel olarak edindiğinden; kendisi hakkında da iç duyuyla, dolayısıyla da ancak doğal yapısının görünüşüyle ve bilincinin uyarıldığı tarzda bilgi edinebilmesi doğaldır.”¹⁶ İnsan, idelerin kaynağına inemez ancak onunla yaşayabilir; yaşayabilmesi de idelerin onda bulunduğunu fark etmesiyle mümkündür. İnsanın bu fark ediş noktasına ulaşması da *iyi isteme* ile mümkündür. Bütün bunlara ulaşmak için yegâne şart çıkarılardan bağımsız olma haline erişmektir; çünkü belirlenimler bizleri her zaman özgürlük idesine götürmeyebilir. “Bunların açıklanabilmesi için, doğal nedenselliğin belirleyici olmayabildiğini -”negatif özgürlük” dediği de budur- ve doğal nedenselliğin dışında bir belirlenme olanağının olduğunu varsaymamız gerekiyor; çünkü isteme belirlenmeden eylemde bulunulamaz.”¹⁷ İstemenin belirlenmesi ve istemenin kendisine bir sınır çekilmesi, pratik aklın koyacağı *yasa* için büyük bir öneme sahiptir. Kant'ın koyduğu bu sınır aslında insanın kendisine koyulan bir sınırdır. Kant'ın başından beri yapmaya çalıştığı şey de budur: İnsan aklının sınırlarını ortaya koyabilmek ve böylece insan olma onuruna sahip olabilmek. Görüldüğü gibi Kant'ın bütün derdi, *insan* varlığına hak ettiği değeri verebilmek ve bunu gösterebilmek ile ilgilidir.

¹² Gözkan, *Kant'ın Şemsiyesi*, 215.

¹³ Çakmak, “Kant, Etik ve Ahlak Üzerine, İonna Kuçuradi'yle Söyleşi,” 239.

¹⁴ Elif Çetinkıran Balcı, “İsteme Özgürlüğünden Eylem Özgürlüğüne: Kant'ın Özgürlük Görüşü” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018).

¹⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 71.

¹⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 70.

¹⁷ Çakmak, “Kant, Etik ve Ahlak Üzerine, İonna Kuçuradi'yle Söyleşi,” 238.

Bütün belirlenimlerden arındığımızda elimizde istemenin kendisi kalır. Bu alan *negatif özgürlük* alanıdır. Burada sorulacak en önemli soru şudur: “O zaman, istemeyi *ne* belirlerse, *neyi* isteyerek eylemde bulunursak ahlaklı eylemde bulunmuş oluruz?”¹⁸ Kant’ın bu soruya verdiği yanıt şöyledir: “Kendilerini aynı zamanda genel yasalar olarak nesne edinebilecek maksimlere göre eylemde bulun. Kayıtsız-şartsız iyi bir istemenin formülü işte böyledir.”¹⁹ Kant’ın ortaya koyduğu bu buyruk şunu anlatmak ister: İnsan kendini bir araç olarak görmekten vazgeçmeli, her eyleminde kendini bir amaç olarak görmelidir; çünkü kazanmaya çalışacağı değer *kendisi* olmalıdır. Bu kendilik, asla bir hiç varlığı değildir. İnsan varlığı, diğer canlılar arasında saygınlık derecesi en yüksek olan bir *akıl* varlığıdır. Dolayısıyla insanın amacı kendinde bulunan bu saygınlığı ortaya çıkarmak olacaktır. “Ahlak yasası ile saygı duygusu birbirine doğrudan bağlıdır, yani birbirini zorunlu olarak gerektirir; çünkü saygı duygusu, ahlak yasasının istemeyi belirlemesi sonucunda ortaya çıkan bir duygudur, dolayısıyla bu duygu da ancak ahlak yasasına karşı duyulabilir.”²⁰ Kısaca insan, ahlak yasasına uyduğu sürece hem kendi hem de diğer insanların saygınlığını korumuş olur.

Artık bulunduğumuz bu alanda *negatif özgürlük* alanından çıkmış oluruz. Bu alanda özgürlük idesi kendini tam anlamıyla ortaya koyamaz; kendini gerçekleştirebilmesi için gerçek bir istemeye ihtiyacı vardır. Ancak gerçek bir isteme özgürlük idesinin özgürlüğünü sağlayabilir. Kant, özgürlüğün failliğine *pozitif özgürlük* adını verir. Kant, bu iki kavramın bütünlüğünü *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde şöyle açıklar: “Özgürlüğün bura-ya getirilen açıklanması negatiftir, bundan dolayı neliğini görmeyi sağlama bakımından verimsizdir; ama bundan, özgürlüğün pozitif bir kavramı çıkar ki, bu bir o kadar zengin ve verimlidir.”²¹

Sonuç olarak, özgürlük ve isteme arasında zorunlu bir bağ vardır: “İnsanın ahlaki düşünmesi ve ahlaki davranması özgürlüğün pratik anlamda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Çünkü ahlakiliğin mümkün olmasının tek şartı özgürlüktür.”²² Dolayısıyla *iyi isteme*, ahlaklılığın amacı, yöntemi ve ‘olması istenen’ sonucudur. Bütün bunlar aslında bir döngüsellığe hizmet ediyor gibidir. İyi isteme bir niyet olarak başlar; fakat vardığı yer bir ahlak yasasıdır. Niyet bir yasaya dönüşmüştür; fakat yasa olurken niyet gerçekliğinden bir şey kaybetmemiş, isteme *iyi* olarak kalmış ve eylemin kendisini de kendi gibi genel ve zorunlu bir hale getirmiştir. Bu *pratik* felsefenin başlangıcı ve sonu aynı kapıya çıkmaktadır. Bu döngüsellığı işleten ve onu canlı tutan elbette ki gerçek ve kendisi de canlı olan bir şey olacaktır. Buradaki canlılık hareket anlamında bir canlılık değildir; asla bitmeyen, ölmeyen ve önceden beri var olan anlamındadır. Gerçek olan şeylere erişmek ve bu döngüsellığe hizmet etmek için, değişmeyen ve bizlerde a priori olarak bulunan idelerin varlığını işlevsel bir boyuta getirmek gerekir.

3. Ahlak Yasası’nın Yasallığı: Ödev Ahlakı

İyi istemeye uygun, çıkar barındırmayan ve bizi gerçek özgürlüğe götürecek olan eylemlerin genel adına ödev diyebiliriz. Ödev ahlakı, genel ve zorunlu bir yasadır. Bu yasanın parolası, kendini bir *amaç* olarak görmektir. İnsan kendini bir *araç* değil, bir *amaç* olarak görmeye başladığında kendi hakikatine erişir. Bu hakikat, evrensel hakikate ulaşmada bir ön adımdır. Kant’a göre bizi bu hakikate ulaştıracak olan, egodan sıyrılmış bir benlik olacağından ödevin de bütün çıkarlardan bağımsız olması gerekir. Gerçekte ödevde uygun oluşu belirleyen nedenler olmalıdır; çünkü her ödevde uygun eylem iyi isteme ile belirlenmemiş ve tesadüfen ödevde uygun bir eylem olmuş olabilir. “Kant eylemleri ödev kavramına göre üçe ayırır; ödevde aykırı, ödevde uygun ve ödevden dolayı. Ödevde aykırı eylemlerin, kendi başına iyi bir istemeyi ortaya çıkaramayacağı mantıksal bir zorunluluktur. Ödevde uygun davranışlar ise rastlantısal bir zemine sahiptir. Çünkü ödevde uygun davranış genelde ben sevgisine dayanır. Ahlaksal değer, iyi istemenin ortaya çıkma olanağını ödevde aykırı ve ödevde uygun eylemler gerçekleştiremezken, ödevden dolayı yapılan

¹⁸ Çakmak, “Kant, Etik ve Ahlak Üzerine, İonna Kuçuradi’yle Söyleşi,” 238.

¹⁹ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 55.

²⁰ Oğün Ürek, “Kant’ta A Priori Sentetik-Pratik Bir Önerme Olarak Ahlak Yasası ve Saygı Duygusu,” *Kaygı* 11, (2008): 19.

²¹ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 64-65.

²² Topakkaya ve Rutli, *Kant’tan Hegel’e Alman İdealizmi*, 62.

eylem bunu sağlar.”²³ Koşulsuz buyruk eğilimlerimizle ilgili bir şey buyurmaz. Yani ödevden dolayı yapılan bir eylem içerisinde eğilimlerimize dair bir şey bulunmaz; bulunmamalıdır da. Bunun yanında, ‘Size sevmeyi emrediyorum!’, ‘Size mutlu olmayı emrediyorum!’ gibi eğilimler üzerinde buyurucu cümleler kurmanın mantıksal bir geçerliliği de olamaz. Eğilimler ya da hazlar genel bir düzlemde buluşamaz dolayısıyla bir ödevin konusu olamazlar; çünkü ödev ahlaki genel ve zorunlu bir yasadır. Bunlar ancak ilkesel bir görüş olabilirler. “Kutsal Kitaptaki, komşumuzu —düşmanımızı bile— sevmeyi buyuran yerleri, kuşkusuz böyle anlamak gerekir, çünkü eğilim olarak sevgi buyurulamaz; ama ödevden dolayı iyilik yapmak, hem, buna bir eğilim itmediği, hatta doğal ve zaptedilmez bir nefret karşı çıktığı zaman iyilik yapmak, tutkusal sevgi değil, pratik sevgidir —bir sevgi ki, duyusun bağımlılığında değil, istemede; insanın içini eriten duygudaşlıkta değil, eylemin ilkelerinde bulunur.”²⁴ Koşulsuz sevgi ancak iyi istemenin kendisinde bulunabilir. İyi isteme gerçek bir üreticidir: Gerçek bir buyruk, gerçek bir duygu, gerçek bir yasa, iyi istemenin gerçek değerler üreten bir mekanizma oluşundan kaynaklanır.

Ödevde dayanan bir eylemin değeri amaca göre değil, *maxime* göredir: “Ödevden dolayı yapılan bir eylem, ahlâksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmağa karar verdikten maksim de bulur; dolayısıyla bu değer, eylemin nesnesinin gerçekleşmesine değil, arzulama yetisinin bütün nesneleri ne olursa olsun, eylemi oluşturan isteme-nin yalnızca ilkesine bağlıdır.”²⁵ Dolayısıyla ödev ahlakının buyrukları kişilerin istek, hayal ve eylemlerinden ayrı olarak öncelikle kendine dayanır. “Ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur. Yapmayı tasarladığım eylemin nesnesine kuşkusuz eğilimim olabilir, ama hiçbir zaman saygım olamaz; çünkü o, istemenin bir etkinliği değil, sırf bir etkisidir.”²⁶ Saygınlıkta ancak, insanın özündeki değerle yüzleşip her an bunun farkındalığıyla yaşaması ve bunu yaşamının bir yöntemi haline getirmesi ile kazanılır. Kant’a göre saygınlık, insanın onurlu bir hayat sürmesinden geçer. Bu onur, insana zaten bahşedilmiştir; onun insanlığında bu *onur* vardır. “Demek ki eylemin ahlâksal değeri, ondan beklenen etkide bulunmaz, dolayısıyla hareket nedeninin beklenen etkiden kaynaklanmasını gerektiren eylemin herhangi bir ilkesinde de değildir.”²⁷

Peki, çok zor durumlarda, ödevin uygulanmamasının daha iyi sonuç vereceği durumlarda ödevden vazgeçilmeli midir? Kendi hayatımız tehlikeye düştüğünde, hayatta kalmaktan başka bir şey düşünmediğimiz o an da bile ödevde riayet etmek mi gereklidir? Kendi hayatımızdan daha mı önemlidir bu ödev? Kant bu konu hakkında şunu söyler:

“Yine de yalan yere verilen bir sözün ödevde uygun olup olmadığı sorununu en kısa, en yanılmaz şekilde aydınlatmam için, kendime şunu sorarım: doğru olmayan bir sözle kendimi güç durumdan sıyırma maksimim (benim ve başkaları için) genel bir yasa olacak olsa, memnun olur muydum? Ve kendime “Başka türlü sıyrılamayacağı güç bir durumda bulunurken, herkes doğru olmayan bir söz verebilir” der miydim? Böylece çok geçmeden farkına varırım ki, yalanı gerçeği isteyebilirim, ama yalan söyleme konusunda genel bir yasa hiç isteyemem; böyle bir yasaya göre söz verme diye bir şey olmaz, çünkü bu söylediğime inanmayan, ya da fazla acele bir şekilde inansalar bile bana yaptığının aynısını yapacak olan başkalarına, gelecekteki eylemlerim bakımından istememi ileri sürmem boşuna olurdu; dolayısıyla maksimim genel bir yasa yapılıp yapılmaz, kendini yok etmek zorunda olurdu.”²⁸

Bu durum yasayı göreceli hale getirirdi. Bundan dolayı bir an bile bu yasayı çiğneyebileceğini düşünen kişi yine aynı şekilde diğer insanların da bunu kolaylıkla yapabileceğini düşünmeli ve bundan kaçınmalıdır. Çünkü bir kişinin bunu düşünmesi, diğer insanların bunu düşünmesi demektir. Bir kişinin -zor durumda kalmış bile olsa- ödevi reddetmesi diğer insanların ödevi reddetmesi gibidir. Bu ahlaki sistem bir bütündür ve bu bütünlüğün bozulmaması için bütün insanların buna hizmet etmesi gerekir.

²³ Taşkın Ketenci ve Metin Topuz, “Kant ve Nietzsche’de İsteme Kavramı,” *Flsf* 8, (2009): 5.

²⁴ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 15.

²⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 15.

²⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 15.

²⁷ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 16.

²⁸ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 18-19.

Sonuç

İnsan varlığını en doğru biçimde serimlemek yine insanla ilişkili olan bütün konularda bizlere yarar sağlayacaktır. Çünkü toplumsal konulardaki ana sorun ve tikanıklık, bir birey olarak insanın, toplum içindeki yerinin doğru bir şekilde saptanamamasından kaynaklanır. İnsan varlığına dair yanlış yargıların en büyük nedenlerinden biri *güç* olgusudur. Güç bu anlamda, insanı toplum içinde belirli ve hâkim kılan en önemli etmendir. Gücü elinde bulunduran kişi, diğer insanlar üzerinde tahakküm kurar. Bu anlamda insan varlığı üzerinde tarafsız ve net bir yargı oluşturulması zor bir hale gelir. Oysa *iyi isteme* açısından bakıldığında bir insanın diğer insanlara karşı baskın bir güce sahip olması, o insanın *isteme* hakkının farklı olacağı anlamına gelemez. İyi istemenin kendisi ortak bir ideali savunur ve bu ortak ideal bütün insanların ortak istemede buluşması ile olanaklı hale gelir. İstemelerin farklı olması durumunda, işin içerisine çıkarlar girer ve çıkarların hâkim olduğu istemelerde hiçbir toplumsal sistem sağlıklı işlemez. Ortak sistem aygıtlarının işlevlerini sağlıklı bir biçimde yürütememesi, toplumda aynı şekilde karşılığını bulur. Bu karşılıklı ilişki bir zaman sonra toplumun alt yapısını oluşturur. Bu yapı; kültür, gelenek ve ahlak yasası dediğimiz durumları kapsar. Dolayısıyla bu etkileşim, bireye kendi varoluş amacı ve sosyal düzen hakkında bir değer kazandırır. İşte bu değer, ahlak yasasını belirleyen bir bakış açısıdır. Bireye emanet edilen bu bakış, pratik aklın kurallarına ters düşmektedir; çünkü Kant'a göre, çıkarların hâkim olduğu bir değer anlayışı içerisinde bulunsak bile *iyi istemeden* vazgeçmememiz gerekir ve *özgürlük* de herkesin *iyi istemesiyle* ulaşılabilir hale gelir. İnsan hangi durumda olursa olsun, *iyi istemede* bulunmalıdır; en zor durumda kaldığında bile. Ancak o zaman güven yoksunluğu çeken bir toplum için bir şans doğmuş olur. Tek bir bireyin bile *iyiyi* istemesi, toplumu şekillendirmede önemli bir rol oynar. İnsanlar kendi değerlerinin -Kant'ın deyişiyle saygınlıklarının- farkına vardığı zaman toplumu yöneten iktidarın ve değer yargılarının dönüşmesi sağlanabilir. Altın kural tam da burada anlamlı hale gelir: Bu dönüşüm için öncelikle herkes, kendi onurunu ve saygınlığını keşfetmelidir. İnsan kendi keşfinden sonra diğer insanlar üzerindeki sorumluluğunu da bilecektir. Bu anlamda sorumluluk, bir niyette bulunurken herkes için *iyi istemeyi* seçebilmektir. İnsanlar birbirlerinin aynasıdır; çünkü bütün insanlarda ortak olan *istemeler* ve yetiler vardır. Önemli olan *bireyin*, *insan* olmamızda bulunan bu istemeyi keşfedip kullanmasıdır. Böylelikle her *iyi* niyetinde karşısındaki insana bir ışık tutmuş olur; çünkü o, bütün insanlar için *istemeyi* başarabilmiştir. Kısacası bir birey olarak hepimiz yaşam yolumuzu kendi içsel yasalarımızı kullanarak oluşturmalıyız. Bu içsel yasa hiçbir belirlenim içermediğinden bu yasaya ulaşmak için bütün belirlenimlerden soyutlanarak aklımızı kullanmamız gerekir. Pratik aklın a priori ideleri bu anlamda bize bir yol gösterecektir. Bu idelerden biri olan özgürlük, bütün insanların ortak hayat amacı olmalıdır. Varacağımız bu ortak ideal, *birey* olarak varoluşumuzu tanımamızdan ve bununla kalmayıp *iyi istemeyi* bir hayat yöntemi olarak kullanmamızdan geçer.

Kaynakça

- Çakmak, E. "Kant, Etik ve Ahlak Üzerine," *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Kant 41-42*, (2005): 235-239.
- Çetinkıran Balcı, E. "İsteme Özgürlüğünden Eylem Özgürlüğüne: Kant'ın Özgürlük Görüşü." Doktora Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi, 2018.
- Gözkan, H.Bülent. *Kant'ın Şemsiyesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 2018.
- Heimsoeth, H. *Kant'ın Felsefesi*. Çeviren: Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren: İonna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çeviren: İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994.
- Ketenci, T. ve M. Topuz. "Kant ve Nietzsche'de İsteme Kavramı," *Flsf* 8, 5, (2009): 1-16.
- Rawls, J. "Kant'ın Ahlak Felsefesinin İzlekleri," *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Kant 41-42*, (2005): 241-275.
- Topakkaya, A. ve E.Erman Rutli. *Kant'tan Hegel'e Alman İdealizmi*. Ankara: Fol Yayınları, 2021.
- Ürek, O. "Kant'ta A Priori Sentetik-Pratik Bir Önerme Olarak Ahlak Yasası ve Saygı Duygusu," *Kaygı* 11, 19, (2008): 11-20.